

Karma ekonomik sistemlerde özel ve kamu kesimi olmak üzere iki kesim mal ve hizmet üretme çabası içinde olur. Daha önceki konularda değindiğimiz gibi kamu kesimi ile özel kesim (piyasa ekonomisi) karşılaştırıldığında, özel kesimin temel amacının kar elde etmek, kamu kesiminin temel amacının ise sosyal fayda sağlamak olduğunu biliyoruz. Ancak genel ekonomi içinde değişik nedenlerden dolayı zaman zaman piyasa (özel kesim) zaman zaman devlet başarısızlığına uğrayabilir. Şimdi bu iki başarısızlığı aşağıda inceleyelim.

1. Piyasa Başarısızlığı: Piyasaların toplum için gerekli olan mal ve hizmetleri hiç üretmediği, fazla veya yetersiz ürettiği durumlarda “piyasa başarısızlığı” (özel sektör başarısızlığı) ortaya çıkar. Yani piyasa ekonomisinde “kar” esas olduğundan, karın olmadığı alanlarda piyasa ekonomisi üretim yapmayabilir. Örneğin özel kesim kar elde edemeyeceğini bildiği için milli savunma, adalet ve diplomasi gibi tam kamusal mal ve hizmetleri üretmez. Ya da erdemsiz kabul edilen tütün ve alkollü ürünlerden çok fazla kar elde edebileceğini düşündüğü için bu mal ve hizmetlerdeki toplumsal zararı dikkate almadan aşırı üretime gidebilir. Gerek neo-klasik iktisatçılar gerekse Keynesyen iktisatçılar kaynak dağılımında etkinliğin sağlanabilmesi için piyasa başarısızlığı üzerinde durarak, devlet müdahalesini ve düzenlemelerini gerekli görmüşlerdir. Bu durumda devletin üstlendiği temel görevleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

- Kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması
- Gelir dağılımında adaletin sağlanması
- Ekonomik istikrarın sağlanması
- Ekonomik kalkınmanın sağlanması
- Bölgesel dengesizliklerin giderilmesi

Piyasa Başarısızlığının Nedenleri: Neo-klasik iktisatçılara ya da teorik refah iktisatçılarına göre piyasa ekonomisi başlıca aşağıdaki nedenlerden dolayı başarısızlığa uğramaktadır.

- **Ortak mal ve kaynaklar (serbest mallar):** Ortak mal ve kaynaklar, mal varlığı hakları hiçbir bireye veya gruba ait olmayan mal ve hizmetler olduğu için özel kesimin, bu mal ve hizmetleri kar elde etme çabası içinde aşırı kullanması ve zarar vermesinden dolayı piyasa başarısızlığı oluşabilir.
- **Kamusal Mal ve Hizmetler:** Piyasa ekonomisi bazı kamusal mal ve hizmetleri üretememekte, bazı mal ve hizmetleri ise yeterli ölçüde ve istenilen şekilde arz edememektedir. Örneğin, devletin tam kamusal malları (savunma, diplomasi ve adalet hizmetleri örnek olarak verilebilir) arz etmesi mümkün değildir. Yarı kamusal malları ise dışsal ekonomiler özelliği dolayısıyla piyasa ekonomisi toplumda herkese sunmakta başarısız olmaktadır. Eğitim ve sağlık yarı kamusal mal ve hizmetlere örnek teşkil etmektedir. Özetle, piyasa ekonomisinde “kâr” esas olduğundan, kârın olmadığı alanlarda piyasa ekonomisi üretim yapmayabilir. Bu nedenle devletin ekonomiye müdahale etmesi ve kamusal mal ve hizmetleri üretmesi gerekir.
- **Ölçeğe göre artan getirili ekonomiler (içsel ekonomiler):** Ölçek ekonomilerin söz konusu olduğu enerji, ulaştırma ve haberleşme sektörlerinde piyasa ekonomisi yeterli sermayeye sahip olmadığından bu hizmetleri arz etmekte başarısızlığa uğrayabilir. Yeterli sermayeye sahip olan piyasa ekonomisi üretici birimlerinin piyasada tekel olmaları muhtemeldir. Dolayısıyla bu belirtilen alanlarda devletin faaliyette bulunması ve piyasa ekonomisinin yetersizliğini telafi etmesi gerekir.
- **Erdemli-erdemsiz mallar:** Erdemli mallar, çoğu zaman maliyetlerinin elde edilecek kardan yüksek olması nedeniyle özel kesim tarafından üretilmemektedir (kadın sığınma evi, çocuk esirgeme kurumu vb). Aynı şekilde özel kesim, erdemsiz kabul edilen tütün ve alkollü ürünlerden çok fazla kar elde edebileceğini düşündüğü için bu mal ve hizmetleri aşırı üretecek ve toplumsal faydayı ön plana tutmayacaktır.

- **Dışsallıklar:** Özel kesimin kar elde etme amacı nedeniyle, ürettikleri mal ve hizmetlerden dolayı yayılan dışsallığı dikkate almamaları ve bunun sonucunda ekonomide eksik veya fazla üretimin ortaya çıkması söz konusu olur (dışsallık konusunda, dışsallıklardan dolayı ortaya çıkan eksik ve fazla üretimden ayrıntılı bahsetmiştik)
- **Doğal tekeller:** Genel ekonomi içinde piyasa şartları altında faaliyet gösteren firmaların tekelleşmesi sonucunda firma; üretim miktarı, fiyat hareketleri, piyasa koşulları gibi temel kriteri tek başına belirleyecek ve bu durum piyasa başarısızlığına sebep olacaktır.
- **Eksik rekabet piyasaları:** Bir malın satıcılarının malın piyasa fiyatını etkileme gücüne (piyasa gücüne) sahip olması eksik rekabet piyasalarını ortaya çıkarır. Böyle bir durumda piyasada faaliyet gösteren özel kesim toplumsal faydayı düşünmeyip çok yüksek fiyat belirleyerek karını maksimize etme çabası içinde olabilir.
- **Ödemeler bilançosundaki dengesizlikler:** Ödemeler bilançosunda ortaya çıkan dengesizlikler de piyasa ekonomisinde otomatik olarak çözülmez. Bu soruna karşılık devletin çeşitli kamu politikası araçları ile ekonomiye müdahalesi gerekir.
- **Ekonomik İstikrarsızlıklar:** Ekonomide ortaya çıkan istikrarsızlıklar (fiyat istikrarının bozulması, eksik istihdam vs.) piyasa ekonomisinde kendiliğinden otomatik olarak çözülmez. Devletin enflasyon, işsizlik vb. ekonomik istikrarsızlıklarla mücadele etmesi gerekir.
- **Risk ve Belirsizlikler:** Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında piyasa ekonomisi çeşitli nedenlerle (sermaye birikiminin yetersizliği, risk ve belirsizlik faktörleri vb.) başarısızlığa uğrayabilir. Bu bakımdan ekonomik büyüme ve kalkınmanın devlet tarafından sağlanması gerekir.
- **Asimetrik Bilgi (Asimetrik Enformasyon):** Ekonomide piyasa aktörlerinin (alıcı ve satıcıların) piyasa hakkında tam bilgiye (türdeş) sahip olmaları gerekir. Asimetrik enformasyon durumunda taraflardan biri diğerine göre daha az doğru bilgiye sahiptir. Bu durum üç temel soruna sebep olur. Bunlar;
 - **Ahlaki Tehlike (Riziko):** Bireylerin sahip oldukları bilgileri kendi yararına, karşı tarafın ise zararına kullanmasıdır. Bu durumda taraflar mal ve hizmetin niteliği ile ilgili farklı bilgiye sahiptir. Bu durum, doğru bilgiye sahip olan taraf içinde bir güç unsuru, yanlış veya yetersiz bilgiye sahip olan taraf içinde bir zafiyet unsurudur. Ahlaki tehlike olgusu, dünyada esas olarak sigortacılık sektörü ile gündeme gelmiştir. Sigorta yaptıran insanların önceki kadar özenli ve tedbirli davranmamaları, maliyet unsuru olarak dikkate alınması gereken bir ahlaki tehlike durumudur. Ahlaki tehlike olgusu işlemiden önce ortaya çıkar. Döviz kuruna müdahale yapılacağını Merkez Bankası başkanının yakınlarına haber vermesi ve bunun sonucunda rant sağlamaları ahlaki tehlikeye örnek olarak verilebilir.
 - **Ters Seçim:** Bireylerin asimetrik bilgi nedeniyle (reklam, yanlış bilgi, vb.) düşük kaliteli malı yüksek kaliteli mala tercih etmesidir.

“Limon Piyasalar ve Ters Seçim”

Akerlof’ un 1970 yılında yayınlamış olduğu makalesi asimetrik enformasyon literatürü üzerine yapılmış olan en önemli çalışmadır. Bu çalışmasında Akerlof, kullanılmış otomobil piyasalarını inceleyerek, alıcı ve satıcı arasındaki bilgi farklılığından kaynaklanan sebeplerin piyasalarda nasıl bir dengesizlik oluşturabileceğini açıklamaya çalışmıştır. Akerlof’ a göre bu piyasa da otomobil satıcısı potansiyel bir alıcıdan daha fazla bilgiye sahiptir ve bu enformasyon farklılığı bir “ters seçim” kaynağıdır. Potansiyel alıcılar piyasada iyi ve kötü otomobiller olduğunu bilmekte fakat hangi otomobillerin kötü (limon) hangilerinin ise iyi kaliteye sahip olduklarını bilmemektedir. Bu durumda daha az bilgiye sahip potansiyel alıcı, ortalama kaliteyi yansıtan ortalama bir fiyatı ödemeye razı olacaktır. Kaliteli otomobil satıcıları ise bu ortalama fiyatın aracın gerçek kalitesini içermediğini ve otomobilinin asıl değerinin bu fiyatın üstünde olduğunu düşünerek otomobilini satmaktan vazgeçecektir. Düşük kaliteli otomobil satıcıları ise bu ortalama fiyatın, kendi aracının asıl değerinin üstünde olduğunu bildikleri için kendilerine teklif edilen ortalama fiyatı kabul ederek, araçlarını satacaklardır. Sonuçta iyi kaliteli otomobillere sahip satıcıları piyasadan çekilip, kötü otomobiller (limonlar) piyasaya hakim olacaklardır. Kötü arabaların sayısı iyi arabaları geçtiğinde ters seçim ortaya çıkacaktır. Böylece ters seçim sorunu taraflar arasında alış veriş yapılmadan, ya da sözleşme imzalanmadan önce gizli bilgiden yani tarafların birinin diğerinden daha fazla bilgiye sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

- **Asil – Vekil Sorunu:** Asil; firma ve ya öz-kaynak sahipleri, vekil ise bunların temsilcileri durumundaki yöneticiler olarak örneklendiriliyor. Asiller yani firma sahipleri, vekillerinin yaptıkları hakkında tam bir bilgiye sahip değillerse, onları yeterince inceleyemiyorlarsa ve en basit anlatımıyla israfa yol açan harcamaları fark edip engelleyemiyorlarsa asil-vekil problemi ortaya çıkıyor.

2. Devlet Başarısızlığı: Devletin görev ve fonksiyonlarının aşırı büyümesi ve devleti yönetenlerin güç ve yetkilerinin sınırsız olması gibi nedenlerle devletin kendisinden beklenenleri yerine getirmede başarısızlığa uğramasıdır. Kamu Tercihi İktisatçıların geliştirdikleri bir modeldir.

- Seçmenlerin politika hakkında bilgisiz olmaları, bir başka ifadeyle tam enformasyona sahip olmamaları ve dolayısıyla oylama mekanizmasında doğru tercihte bulunmamaları (siyasal bilgisizlik)
- Politikacıların oyları maksimize etme amacı,
- Seçmenlerin faydalarını maksimize etme amacı,
- Bürokratların daha fazla güç, daha fazla prestij ve daha fazla maaş isteme çabaları,
- Baskı ve çıkar gruplarının ekonomik rant kollama çabası,
- Oy değiş-tokuşu ve mali aldanma,
- Oy çokluğu kuralının uygulanması (ortanca seçmen yaklaşımı)
- Kamuda tam rekabetin geçerli olmaması
- Kamuda politik miyopluk (uzağı görememe)
- Politik negatif ölçek ekonomileri (israf, hırsızlık, yağmacılık vb.),
- Milli kaynakların belli bölgelere aktarılması,
- Kamusal güç ve yetki dağılımındaki dengesizlik,
- Hizmet kayırmacılığı,
- Parti içi demokrasinin yetersizliği
- Politikada şeffaflık (açıklık) olmaması,
- Kamu tarafından yapılan gereksiz ve aşırı harcamalar.

“Politikacılar uzağı göremez”

Politik Miyopluk: Kamu ekonomisinde alınan karar ve yapılan uygulamalarda kısa vadeli düşünme alışkanlığı geçerli olduğu için genellikle siyasal iktidarlara, uzun dönemde ekonomiye büyük katkıları olabilecek yatırım projelerinin uygulanması yerine, kısa dönemde seçmenlere direkt fayda sağlayabilecek projeler uygulanması daha rasyonel görmektedir.

"Beyaz filler sendromu"

Mahfi Eğilmez beyaz fili "Beyaz fil, sahibi tarafından, örneğin güzel görünümü dolayısıyla, elden çıkarılmayan, maliyet ve bakım giderlerinin yüksekliği nedeniyle zarara yol açan varlıklar ve mülkler için kullanılan bir deyimdir." şeklinde özetler. Bu tanımdan hareketle beyaz fil sendromunu yüksek maliyetli, verimsiz yatırımlar için kullanılan bir terim olarak kabul etmek mümkündür. Devletin yüksek maliyetlere katlanarak yapmış olduğu ve sürekli gelir getirmeyen, bakımı yüksek, verimsiz yatırımlar beyaz filler sendromunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Örneğin, Yunanistan'ın olimpiyat için yaptığı pek çok tesis daha sonra kullanamayıp zarara yol açmış ve bu sendromunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı şekilde 2022 dünya kupasının oynanacağı Katar, dünyada eşi benzeri olmayan stadyumlar yapmayı vadetmiştir. Genel kanı bu statların, dünya kupası maçları oynandıktan sonra sürekli gelir getirmeyeceği için ciddi maliyet unsuru olacağı yönündedir.

"Hollanda Sendromu" veya "Aşırı Sıcak Para Hastalığı"

Ani zenginleşme kaynağına kavuşan bir ekonomide mevcut üretim faktörlerinin diğer üretim alanlarından çekilip yeni kaynağa yönelmesi sonucunda toplam üretimin azalmasına" denir. Kısacası ekonomi için yararlı bir gelişmenin bir süre sonra zararlı sonuçlar vermesidir. 1960'larda Hollanda'da da doğal gaz bulunması sonrasında ulusal para birimi olan Florin'in değeri aşırı derecede artmıştır. Bunu takiben, ucuzlayan ithalatın artmasına karşın ihracatın azalması gözlemlenmiştir. İthalatın artmasıyla bağlantılı olarak üretimin azalması sürecinde, İngiliz The Economist dergisi 26 Kasım 1977 tarihli yayınında bu durumu "Hollanda Hastalığı" olarak adlandırmıştır. Yani, doğal gazın keşfiyle başlayan zenginleşme süreci sanayisizleşmeyle son bulmuştur. Örnekten de anlaşılacağı gibi Hollanda Hastalığı tıbbi değil, ekonomik bir hastalıktır.

"Melek Yatırımcı"

Yolun başında olan yüksek ve hızlı büyüme potansiyeline sahip bir iş fırsatına sahip şirketlere (start-up) yatırım yapan işletmelerin büyümeleri veya gelişmeleri için sermaye sağlayan kişidir.